

Фізеші Октавія Йосипівна

доктор педагогічних наук, доцент

кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна

ПОЧАТКОВА ОСВІТА ЗАКАРПАТТЯ У 50-80-ИХ РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Після складного періоду становлення нової школи першого десятиліття приєднання Закарпаття до Радянської України, у 50-их роках наступив період розвитку початкової освіти за стандартами радянської школи. Радянським урядом було видано ряд освітніх документів (законів, постанов, розпоряджень), які регламентували організаційно-педагогічні умови діяльності початкових шкіл з державною та національними мовами навчання. У статті розглядаються особливості впровадження в закарпатських школах цільової комплексної програми «Початкові класи».

Ключові слова: початкова освіта, початкова школа, Радянський Союз, Закарпаття.

Вступ. Початкова школа завжди відігравала роль фундаменту системи національної освіти. Актуальність нашого дослідження зумовлена, необхідністю підвищення якості початкової освіти, забезпечення умов для початкового навчання в контексті національної культури, рідномовного середовища; особливостями розвитку початкової школи полікультурного регіону в умовах єдиної державної освітньої політики. Зважаючи на це, вагомого значення набуває вивчення ретроспективи національної освіти, адже об'єктивний історико-системний аналіз досвіду минулого розширить можливості визначення перспектив реформування української початкової школи в контексті єдиного освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія вітчизняних освітніх систем аналізується в дослідженнях Л.Березівської, Л.Бондар, Л.Вовк, І.Зайченка, О.Любара, Н.Побірченко, О.Сухомлинської, М.Ярмаченка та ін. Розвиток освіти Закарпаття відображено у розвідках науковців краю: І.Гранчака, Д.Данилюка, В.Задорожного, В.Керечанина, Д.Худанича (історичні передумови формування освітніх процесів); А.Бондаря, В.Гомонная, А.Ігната, М.Талапканича, В.Росула, П.Стрічка, Ч.Фединець, В.Химинця, П.Ходанича (шкільництво в окремі хронологічні періоди) та ін.

Метою статті є аналіз особливостей розвитку початкової освіти в школах Закарпаття радянського періоду (50-80 рр. ХХ ст.).

Виклад основного матеріалу. Формування початкової школи в першому десятилітті приєднання Закарпаття до Радянської України відбувалося в умовах тоталітарного контролю державою соціально-економічного, демографічного, суспільно-політичного, культурного життя краю. Проблемними були питання: відкриття шкіл з національними мовами навчання, вилучення релігійного компоненту зі змісту освіти, відсутності забезпечення початкових шкіл підручниками, вчительськими кадрами тощо. Проте, вже друга половина 50-х років ХХ ст. – «хрущовська відлига» – характеризується рядом позитивних трансформаційних процесів: уповільнення русифікації, реабілітація жертв сталінських репресій, повернення до національних витоків, що відобразилося й на освітній сфері. Зокрема, знаковим було прийняття 24 грудня 1958 р. «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» [1]», який передбачав перехід на обов'язкову восьмирічну освіту. Основне завдання восьмирічної школи – «давати учням міцні основи загальноосвітніх та політехнічних знань, виховувати любов до праці та готовність до суспільно-корисної діяльності, здійснювати моральне, фізичне та естетичне виховання дітей» [1, с.54]. У відповідності до нього всіма радянськими республіками були розроблені положення, які регламентували освітню діяльність

восьмирічних шкіл (в Українській РСР «Положення про восьмирічну школу» затверджене 16 серпня 1960 р. Радою Міністрів УРСР) [2]. У цьому документі, окрім основних засад та цілей діяльності восьмирічної школи, було визначено окремі аспекти, які стосувалися початкової школи, зокрема: «у невеликих населених пунктах зберігаються початкові школи в складі 1-4 класів, по закінченню яких діти повинні переводитися до 5 класу найближчої до населеного пункту восьмирічної або середньої школи, кількість учнів в одному класі не повинна перевищувати 40 осіб» (п. 3); «з метою здійснення обов'язкової восьмирічної освіти і створення належних умов для успішного навчання за кожною школою закріплюється свій район обслуговування й школа несе відповідальність за повноту охоплення школоповинних учнів; місцеві ради депутатів повинні організувати підвіз школярів, які проживають на відстані більше 3 км від школи; трестам громадського харчування та споживчої кооперації забезпечити обов'язкове «гаряче» харчування; за бажанням батьків при школах створити групи продовженого дня» (п. 5) [2]. Особливо актуальними ці пункти були для шкіл, що розташовувалися у віддалених гірських районах Закарпаття.

Наступним кроком у реформуванні школи, в тому числі й початкової, стало запровадження у 1954 р. сумісного навчання хлопчиків і дівчаток у тих населених пунктах, де вони навчалися окремо (Наказ Міністра освіти Української РСР № 332 від 16 липня 1954 р.) [3, арк.19-21]. Варто наголосити, що в закарпатських початкових школах дорадянського періоду навчання хлопчиків і дівчаток завжди було сумісним, хоча спостерігалася нерівність гендерного складу, адже хлопчиків у початкових школах традиційно було більше, ніж дівчаток.

Помітним явищем у реформуванні освіти стало відкриття в школах груп продовженого дня (Наказ Міністерства освіти Української РСР № 131 від 12 березня 1956 р. «Про організацію груп подовженого перебування учнів у школі») [4, арк.12-13], в яких забезпечувалося перебування дітей, що не були забезпечені доглядом в позанавчальний час. Міністерством освіти УРСР було розроблено «Положення про спеціальні групи подовженого перебування учнів у школах міст Києва, Севастополя та обласних центрів Української РСР» [4, арк.14-16], яким визначалися цілі створення таких груп, порядок їх комплектування (в першу чергу приймалися діти матерів-одиначок), кількість учнів у групі (25-30 чоловік), про особливості організації режиму роботи групи (підготовка домашніх завдань, прогулянки, ігри, позакласне читання та ін.), проведення виховної роботи (здійснюється вихователем групи), оплата праці вихователя та за утримання учнів (витрати по оплаті праці вихователя, згідно з інструкцією з оплати праці, покривають батьки, плата батьків за утримання дітей вносились на поточний рахунок школи до «спецфонду»), при-

міщення та обладнання, участь батьківського комітету школи в роботі групи, порядок здійснення контролю та керівництва групою подовженого перебування дітей у школі. Такі школи виникли спочатку у великих містах для учнів I-IV класів і були, на думку І.В. Зайченка, «до сих пор перспективним типом шкіл» [5, с. 786]. У Закарпатті групи продовженого дня активно діяли впродовж 1963 – 1968 рр., коли в області було відкрито 96 таких груп.

Важливим у розвитку освіти та шкільництва стало прийняття та введення в дію з 1 жовтня 1974 р. Закону УРСР «Про народну освіту» [6]. Законом «Про народну освіту» впроваджується загальна обов'язкова середня освіта, яка є «однією з найважливіших умов соціально-політичного і економічного розвитку нашого суспільства на шляху до комунізму, зростання соціалістичної свідомості і культури трудящих» (ст. 21). Закон передбачає трирічний термін навчання в початковій школі (ст. 27), а для учнів, які навчаються нерідною мовою, і дітей, які не виховуються в дитячих дошкільних закладах, у школах організуються підготовчі класи (ст. 30), з метою розширення громадського виховання, створення сприятливіших умов для всебічного розвитку учнів і надання допомоги сім'ї в їх вихованні створюються при наявності навчально-матеріальної бази загальноосвітні школи з продовженим днем або групи продовженого дня (ст. 31). Загалом цей закон узагальнював зміст попередніх урядових постанов та регламентував основні напрями діяльності в сфері загальної середньої освіти на наступні роки.

У контексті нашого дослідження цікавив є питання відкриття підготовчих класів у школах з національними мовами навчання, мета яких полягала «в приєднанні знайомих дітям із оточуючої життя, учитель показує заботу Комуністической партії і советского государства о детях, о благо советских людей» [7, арк.3]. Також упродовж навчального року у підготовчому класі проводилася робота з розвитку мовлення – рідною та російською мовами. На навчально-виховну роботу, згідно документу, відводиться 33 навчальних тижні, або 794 річні години (24 год на тиждень) в межах таких предметів, як «Рідна мова», «Російська мова», «Математика», «Образотворче мистецтво», «Фізична культура», «Співи і музика», «Трудове навчання». Щодня проводиться по чотири уроки тривалістю 35 хвилин. Оцінювання навчальних досягнень – словесне, домашні завдання не задаються [7, арк.4–5].

22 грудня 1977 р. Центральним Комітетом КПРС та Радою Міністрів СРСР була прийнята Постанова № 1111 «Про подальше удосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовку їх до праці», яка визначає мету та завдання загальноосвітньої школи, а саме: «головним завданням загальноосвітньої школи є послідовне втілення в життя рішень XXV з'їзду КПРС і положень нової Конституції СРСР про розвиток загальної обов'язкової середньої освіти, подальшому вдосконаленні навчально-виховного процесу, з тим щоб забезпечити підготовку всебічно розвинених будівників комуністичного суспільства» [8]. Чи не вперше з усіх вищезгаданих документів, у даній постанові йдеться не тільки про всесторонність розвитку особистості, але й про розвиток її пізнавальних сил та здібностей, формування навичок самостійної роботи: «щоб кожен урок сприяв розвитку пізнавальних інтересів учнів і придбання ними навичок самостійного поповнення знань».

Серед важливих документів, які регламентували освітні процеси 80-их рр. ХХ ст., Постанова Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи» (1984) [9], у відповідності до якої здійснюється перехід на одинадцятирічний термін навчання, з них – термін навчання у початковій

школі становить чотири роки. Навчання дітей у початковій школі пропонується починати з 6-річного віку. Такий перехід зумовлений підготовленістю розвитку системи дошкільного виховання, яке охоплює абсолютну більшість дітей країни. Документом пропонується перехід до навчання в школі дітей 6-річного віку здійснювати поступово, починаючи з 1986 р., в міру створення додаткових учнівських місць, підготовки вчительських кадрів, з урахуванням бажання батьків, рівня розвитку дітей, місцевих умов тощо. Разом з тим, одночасно могли діяти початкові школи як із трирічним, так і з чотирирічним терміном навчання. У відповідності до вищезгаданої постанови, важливим кроком у розбудові освітніх закладів Закарпаття стало створення необхідних умов для задоволення потреб навчання школярів з шестирічного віку. Безумовно, що організація навчального й виховного процесу з такою категорією учнів потребує відповідних матеріально-технічних умов, методичного забезпечення та фахової підготовки вчителів: «В Ужгороді, Мукачеві, Воловецькому, Ужгородському, Мукачівському, Хустському районах створено ряд опорних шкіл, підготовлено до роботи вчителів. ...Хороші умови для дітей шестиліток створено у В. Лазівській, Чопській № 1, Коритнянській, Середнянській середніх школах, а також П. Комарівській, Дубрівській, Соломонівській восьмирічних школах» [10, с.62-63]. Школи в Закарпатській області в багатьох випадках підтримувалися підприємствами та колгоспами, що дозволяло суттєво покращити умови діяльності навчальних закладів, про що дослідник історії освіти Закарпаття В. Гомоннай зазначає: «усвідомлюючи державне значення проблеми (тут: забезпечення матеріальної бази для організації навчально-виховного процесу з дітьми-шестилітками – Ф.О.), в Ужгородському районі надають школам велику допомогу колгоспи ім. Калініна, «Перемога», радгосп-завод «Великолазівський», Кам'яницький шебзавод та ін.»

Позитивним зрушенням у реформуванні початкової освіти вважаємо розроблення та реалізацію цільової комплексної програми «Початкові класи», що визначала пріоритетні завдання початкової освіти на 1981 – 1985 рр., а саме: розгортання мережі підготовчих класів; здійснення досліджень щодо реструктуризації навчального тижня, запровадження навчання дітей з шестирічного віку; підвищення якості навчання, виховання і розвитку учнів початкових класів тощо [11, с.11]. Реалізація цільової програми «Початкові класи» здійснювалася й на базі шкіл Закарпатської області. Зокрема, Закарпатським обласним відділом народної освіти був виданий наказ № 148 від 23 березня 1984 р. «Про роботу початкових класів загальноосвітніх шкіл В. Березнянського району щодо виконання комплексної програми «Початкові класи» [12, арк.160-164], на виконання якого в школах Великоберезнянського району «зміцнено навчально-матеріальну базу для початкового навчання. У значній кількості шкіл створено класи-кабінети, кімнати для трудового навчання, спальні та ігрові кімнати, обладнуються спортивно-ігрові майданчики та ін.» [12, арк.160]. Обов'язковою умовою подальшої реалізації даного наказу стали: підвищення рівня інспекторського та внутрішкільного контролю і керівництва за станом навчально-виховної роботи в початкових класах, за навчальним навантаженням учнів, подальше вдосконалення матеріально-технічної бази, зокрема забезпечення шкіл методичною літературою, технічними засобами навчання та унаочненням, обладнання спортивних майданчиків, покращення умов праці і побуту вчителів.

Демократичними процесами в усіх сферах життя Радянського Союзу, в тому числі й у сфері освіти, позначилися 1985 – 1991 рр. У 1985 р. був проголошений курс не тільки на прискорення соціально-економічного

розвитку, але й на формування нового типу мислення, в якому пріоритетними є загальнолюдські цінності. Таким чином, у сфері освіти також почалася «перебудова» як у концептуальному, так і в змістовому відношенні. Цей період характеризується поверненням української освіти до витоків народної педагогіки, широкого впровадження набувають гуманістичні ідеї виховання В.О.Сухомлинського та ін. Відділи народної освіти Закарпатської області разом із педагогічними колективами шкіл та дошкільних закладів продовжували роботу з підготовки до переходу на навчання дітей з шестирічного віку. Так, у 1985 – 1986 н.р. підготовчими класами було охоплено 10,9 тис. дітей шестилітнього віку, у 1986 – 1987 н.р. планувалось залучити до навчання 14,4 тис. шестирічок [13, арк.87], а у «1987 – 1988 н.р. в Закарпатській області у перший клас вступило сімнадцять тисяч дітей шестилітнього віку» [10, с.62]. Разом із тим, у закарпатських школах все ще залишалось багато проблем щодо реалізації завдань реформування початкової освіти та завдань цільової комплексної програми. Так, наприклад, не у всіх школах була створена відповідна матеріально-технічна база: «В ряді шкіл Тячівського, Іршавського, Виноградівського та Берегівського районів, – зазначається у Звіті про роботу відділів народної освіти області по створенню організаційно-педагогічних умов для переходу на навчання дітей шестирічного віку за 1986 рік, – відсутні ігрові та спальні кімнати. Для 59 класів, що працюють у школах Рахівського району, створено всього 12 спалень та ігрових кімнат» [13, арк.87]. Щодо національних шкіл, то тут провадилася робота з реалізації програм реформування початкової освіти – «вже декілька років працюють підготовчі класи в школах з молдавською мовою навчання Рахівського та Тячівського районів, однак необхідних умов для них не створено» [13, арк.87], особливої уваги потребували

заходи з методичної підготовки вчителів, а саме – ознайомлення їх зі специфікою роботи таких шкіл, навчальними програмами, методикою проведення навчально-виховної роботи та роботи з батьками. Знаковим стало прийняття 1989 р. «Закону про мови в УРСР» [14], реальні досягнення в реалізації концептуальних засад якого стали помітні тільки після здобуття Україною незалежності, оскільки ще у 1989-1990 н.р. помітними були «перекося» у співвідношенні відсотків національного складу населення краю та відсотків учнів, які здобували освіту рідною мовою, наприклад: українці становили 78,41% населення краю і в україномовних школах навчалося 81,12% учнів; росіяни становили 3,97% населення, проте в російськомовних школах навчалося 8,1% учнів; угорці становили 12,5% населення краю, а в школах з угорською мовою навчання навчалося всього 8,43% школярів; румуни становили 2,36% населення і стільки ж відсотків школярів навчалося в школах з румунською мовою навчання, словаки становили 0,58% населення, але навіть класу зі словацькою мовою навчання в закарпатських школах не було [15, с.699]. Як бачимо, національно-мовну та освітню автентичність зберігали тільки румуни Закарпаття.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. За роки радянської влади в початковій освіті відбулося чимало змін, зокрема це стосується охоплення навчанням усіх дітей школоповинного віку, будівництво шкіл, покращення матеріально-технічної бази. Особливої ваги набув розвиток шкіл у сільській та гірській місцевості. Терміни навчання в початковій школі змінювалися: у 1945 – 1966 рр. – 4 роки, у 1966 – 1986 рр. – 3 роки, з 1986 р. – 4 роки, проте паралельно функціонували початкові школи з трирічним терміном навчання. Актуальним було відкриття груп продовженого дня, впровадження цільової комплексної програми «Початкові класи».

Список використаної літератури

1. Закон СССР «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР». 24 декабря 1958 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сб. документов. 1917 – 1973 гг. – М.: Педагогика, 1974. – С. 53 – 61.
2. Положення про восьмирічну школу // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1960. – № 17/18 – С. 2 – 10.
3. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), Ф.Р-165, оп.2, спр.633.–76арк.
4. ДАЗО, Ф. Р-165, оп. 2, спр. 902. – 97 арк.
5. Зайченко І.В. Історія педагогіки. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні / І. В. Зайченко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 1032 с.
6. Закон УССР «Про народну освіту». Постанова ВР УРСР. – №2778-VIII. – 28.06.1974р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T742778.html
7. Центральний державний архів органів влади, м.Київ, Ф. 166, оп. 15, спр. 9064. – 73 арк.
8. Постановление ЦК КПСС и СМ СССР «О дальнейшем совершенствовании процесса обучения и воспитания учащихся системы профессионально-технического образования». – №793. 30.08.1977 г. [Електронний ресурс]-Режим доступу: http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss4_124.htm
9. Постановление ВС СССР «Об основных направлениях реформы общеобразовательной и профессиональной школы» 12.04.1984 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/content/Userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Postanovl_O_reforme_school_1984.pdf
10. Гомоннай В.В. Народна освіта Радянського Закарпаття / В.В.Гомоннай. – К. – Ужгород: Радянська школа, 1988. – 168с.
11. Про роботу початкових класів загальноосвітніх шкіл республіки щодо підвищення якості навчання, комуністичного виховання і розвитку учнів // Зб. наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983. – №7. – С.3-23
12. ДАЗО, Ф. Р-165, оп. 6, спр. 1307. – 172 арк.
13. ДАЗО, Ф. Р-165, оп. 6, спр. 1440. – 100 арк.
14. Закон Української РСР Про мови в Українській РСР. Постанова Верховної Ради Української РСР. – №8313-XII. – 28 жовтня 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T831200.html
15. Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М.Вегеша, Ч.Фединець. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720с.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2017 р.

Физеши Октавия

доктор педагогических наук, доцент
кафедра педагогики дошкольного и начального образования
Мукачевский государственный университет, г. Мукачево, Украина

НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ЗАКАРПАТЬЕ В 50-80-Х ГОДАХ XX ВЕКА

После сложного периода становления новой школы первого десятилетия присоединения Закарпатья к Советской Украине, в пятидесятых годах наступил период развития начального образования по стандартам советской школы. Советским правительством был издан ряд образовательных документов (законов, постановлений, распоряжений), регламентирующих организационно-педагогические условия деятельности начальных школ с государственным и национальными языками обучения. В статье рассматриваются особенности внедрения в закарпатских школах целевой комплексной программы «Начальные классы».

Ключевые слова: начальное образование, начальная школа, Советский Союз, Закарпатье.

Fizeshi Oktaviia

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Pedagogy of Preschool and Primary Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

PRIMARY EDUCATION IN TRANSCARPATHIA IN THE 50-80-IES OF THE XX CENTURY

In the 50-ies years came the period of development of the primary education by the standards of the Soviet school after the difficult period of the formation of new school of the first decade of the joining the Transcarpathian region to the Soviet Ukraine. Soviet government had published a number of educational documents which regulated the organizational and pedagogical conditions for activity of the primary schools with state and national languages of training. In particular "The law on Strengthening of Connection the School with the Life and about the Further Development of the System of Public Education in the Union of Soviet Socialist Republics" (1958). This Law foresaw the transition to a compulsory eight-year education. Since 1954 the government introduced compatible teaching of boys and girls in those settlements where they studied apart. Notable event in the reforming of education was the opening the groups of extended day at schools in 1956. In such groups of extended day were children who were not provided with the care of adults at extracurricular time.

The positive in reforming of the primary education was made the target comprehensive program "Primary Classes", which has defined priority tasks of the primary education for 1981-1985 years (that is deployment of a network of the preparatory classes, the implementation of studies on restructuring school week, the introduction of teaching children from the age of six, enhance learning, training and development of primary school pupils etc.). The implementation of given program was carried out also based at the Transcarpathian schools, in particular based at schools of the area of Velykyi Bereznyi.

Key words: primary education, primary school, the Soviet Union, Transcarpathia.